

Svetislav Taboroši

A REFORMKASZT ÉRDEKEI

Jasmina Čolak beszélgetése a belgrádi Jogtudományi Kar tanárával

Nálunk a többség nem azért vásárol vállalatot, hogy az ezekben folyó termelésből valósítson meg jövedelmet, hanem azért, hogy egy nap, amikor majd jobbak lesznek a feltételek, túladhasson az ilyen tőkén. Ez egy köztes szakasz, amelyet mi magunk találtunk ki, és amely legalább három-négy évvel meghosszabbítja az átalakulási folyamatot.

Fölvetődik a kérdés: vajon a tranzíció választása nálunk tényleg demokratikus döntéshozatal eredménye – tehát az átalakulást célzó irányvétel-e, vagy pedig egy olyan összeesküvés tevékenységnek az eredménye, amely kissé a proletár, vagy a burzsoá forradalom ismétlődésére hasonlít. Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában a szocializmust valóban a többség demokratikus döntésével vetették el, az átalakulást pedig egyfajta áldozatvállalásként fogadták el, mert mindenki számára világos volt, hogy nem lehet olyan politikával folytatni, amilyen a szocializmusban volt. Az országok másik csoportjában, amelyhez mi is tartozunk, a szocializmust nem demokratikus úton hagyták el. Nálunk nincs olyan kritikus tömeg, amely kimondta volna, hogy többé nem akar szocializmust. Az átalakulást nem alulról hajtják végre (ami demokratikusan természetes és olcsóbb), hanem fölülről. Attól függetlenül, hogy az átalakulás elkerülhetetlen, nálunk a többség támogatása nélkül hajtották és hajtják végre – mondta a *Danas* napilap munkatársával folytatott beszélgetés során Svetislav Taboroši, a belgrádi Jogtudományi Kar tanára. Az utolsó lehetőség, hogy megszerezzük a többség támogatását, és hogy a szocializmus drámai megrázkódtatások nélkül korszerű piaci társadalommá alakuljon át – folytatja beszélgetőtársunk –, Ante Marković kormányával és privatizációs koncepciójával volt. Azt akkor szó szerint leállították, mert a korabeli politikai elit, pártvezetőség rájött, hogy a privatizáció kiiktatja őt a szintérről. Szociológiai értelemben nekünk nincs középosztályunk, amely a demokratikus átalakulás hordozója lehetne, és ezért a tranzíció nekünk úgy tűnik, mint elsődleges felhalmozás, azaz egy új burzsoá tulajdonosi osztály kialakulása, egyidejűleg rengeteg ember elbocsátásával, utcára kerülésével, peremre szorulásával.

– *A kormány azt állítja, van programja, amely ezt nem engedi meg . . .*

– A szociális program, amellyel a kormány a munka nélkül maradó emberek kíván segíteni, lényegében nem gazdasági program. Nekünk ugyanis foglalkoztatásra, tehát új munkahelyekre van szükségünk, nem pedig az elvesztett munkahely kompenzálására. Az a benyomásom, hogy a mi tranzíciónknak nem lesz olyan hatása, mint a közép-európai országokban, mert nincs meg a széles körű demokratikus támogatottsága. Még azok is, akik rászavaznak, titokban attól tartanak, hogy e miatt a szavazat miatt holnap elvesztik az állásukat. Még Bulgáriában és Romániában is valamivel jobb volt a helyzet, mert szilárd ígéretet kaptak, hogy az EU tagjaivá válnak, nekünk viszont senki sem garantálja, hogy valaha is bekerülünk az Európai Unióba. Kortársaink számára nem látok esélyt arra, hogy életünkben még bekerülünk a normális, demokratikus, civilizált országok társaságába.

– *Melyek a legfőbb gyengeségei az átalakulási folyamatnak nálunk?*

– A mi privatizációnknak, amely egyébként szükségszerű, van egy veszélyesen nem demokratikus menete. A vállalatokat ma aprópénzért adják el kétes származású hazai embereknek, akiknek a vagyona szintén gyanús eredetű, de úgyszintén kétséges az is, hogy egyáltalán befektetik-e a pénzüket, ahogy azt bejelentették. Megdöbbenem látom, hogy tízezer dollárért olyan létesítményt lehet vásárolni, amely 150–200 ezer dollárt ér, például a gyógyfürdő- és szállodaiparban.

A mi privatizációnk nem kötődik a termelékenység növeléséhez, a jobb minőségű döntéshozatalhoz, hanem kizárólag csak azt a funkciót látja el, hogy valamit megvegyünk, és haszonnal túladjunk rajta. A mi privatizációnknál a logika kereskedői, nem pedig termelőipari. Nálunk a többség nem azért vásárol vállalatot, hogy az ezekben folyó termelésből valósítson meg jövedelmet, hanem azért, hogy egy nap, amikor majd jobbak lesznek a feltételek, túladhasson az ilyen tőkén. Ez egy köztes szakasz, amelyet mi magunk találtunk ki, és amely legalább három-négy évvel meghosszabbítja az átalakulási folyamatot.

– *Vajon a mi átalakulásunk Dél-Európa vagy Dél-Amerika irányába vezet-e?*

– Az új tulajdonosokról nem állíthatom, hogy olyan emberek, akiknek bünyözői múltjuk van, de nagyjából olyan hazai tőkére van szó, amely a Milošević-uralom elmúlt tíz évében keletkezett, részben a hiperinflációnak, a különféle formában megnyilvánuló politikai támogatásnak és más hasonlóknak köszönhetően. Ez a tőke tehát nem az egészséges konkurenciában teremtődött, hanem az államnak, a piac fogyatékosainak köszönheti a létét. Ezért vetődik fel a kérdés, hogy ezek az emberek, akik ilyen módon tűntek fel, és akik nincsenek felkészülve a normális piaci viszonyokra, vajon lehetnek-e rátermett menedzserek. Ezek csak olyan környezetet reprodukálhatnak, amilyenben meggazdagodhattak. A kérdésére, hogy Dél-Amerika vagy pedig Dél-Európa következik-e be nálunk, azt válaszolhatom, hogy ilyesmi Dél-Amerikában történt. Egyfajta új reformkasztt áll előtünk, egy olyan kaszt, amely nem osztja a lakosság érdekeit. Persze, nem állítom, hogy az egész politikai elitnek tudatos szándéka és óhaja az ilyen magatartás. Objektíven taszították bele ebbe a helyzetbe, mert nem tudja megkapni az egészséges idegen tőke támogatását. Két évvel ezelőtt a világ sokkal többet ígért nekünk, mint amennyit adott. Ez bizonyos, viszont a világ is többet várt tőlünk. Ha egy év alatt min-

dent, amink csak van, kiárusítunk ezeknek a mi kétes hazai üzérkedőinknek, 600 millió és egymilliárd dollár közötti összeget kaphatunk érte. Ezzel szemben csupán egyetlen életképes társaság, ha bejönne az országba, évente majdnem annyit hozna, amennyit összesen nyerünk a teljes privatizációból (ott van példának az US Steel, amely megvásárolta a košicei Vasműveket). Nekünk ésszerű privatizációra volna szükségünk, amely emelné a menedzsment minőségét.

– *Hogyan tekint ön a termőföldek privatizációjára?*

– Az egyik dolog, amit viszonylag jól tettünk, hogy a termőföldeket nem adtuk el a külföldieknek. A magyarok ezt megtették, és nagyon megbánták. Felbukkan azonban a tézis, hogy a termőföldeket és az építkezési telkeket el kellene adni a külföldieknek. Ez a tézis kissé kétélű, mert a földek ára nagyon alacsony, úgyhogy a reformkaszt, amelynek igen gyakran bűnözői pedig van, igen kevés pénzért monopolistává válhatna, és nagy komplexumok felett rendelkezhetne, csupán azért, mert jugoszláv állampolgársága van. Hogy ilyen esetben jobb-e az ilyen tulajdonos, vagy pedig a külföldi – igazán nem tudom. Másrészt viszont, ha külföldieknek adnánk el a földeket, elveszítenénk az ellenőrzést egy rendkívül fontos területen, amellyel az élelmiszer-termelést biztosítjuk. A külföldieknek való hosszú távú bérbeadás valószínűleg sokkal jobb megoldás lenne, és itt egy ésszerű határidőt, mondjuk negyven vagy ötven évet kellene meghatározni.

– *Vajon a privatizációban különböző státusuk van a kis- és a nagyvállalatoknak?*

– Szerintem az apró vállalatokat el kellene adni, még ha olyan embereknek is, akik nem mutatnak fel egy magasabb szintű menedzsmentet, viszont ezt semmiképpen sem tehetjük meg az újratermelés szempontjából fontos nagyvállalatokkal. A nagy üzemek szerkezetét kell átalakítani. A stratégiai partnerekre vonatkozó ötlet nem rossz, csak a stratégiai partnereket ide kell hozni. Olyan légkört kell teremteni, hogy eljőjenek ide. Nekünk igen rövidesen el kell adnunk a villanygazdaságot, valószínűleg a vasutat is. Ez az az út, amelyen minden ország elindult, de tartok tőle, hogy mi sem politikailag, sem gazdaságilag, sem kulturálisan nem készültünk fel egy ilyen sokkra. Ezért az elkerülhetetlennel szembeni ellenállás sokkal nagyobb lesz, mi ugyanis még nem szabadultunk meg a szocialista illúziótól. Amikor erre a szocialista illúzióra ráragasztották a nacionalista, sovinszta elemeket, megkaptuk a nemzeti-szocialista profilt. Ez viszont arra a politikai ideológiára hasonlít, amelyet a viszonylagos múltból ismerünk. Nálunk azokból az okokból, amelyeket szociológiai problémaként jelöltem meg, mert azoknak a társadalmaknak aránylag széles körű polgári osztályuk volt, széles réteg, amely ellenezte a szocializmust, és ezért elegendő volt, hogy abban a rétegben újraéledjenek az egykori hagyományok, és nagyon kevés kellett hozzá, hogy ismét egy közép-európai polgári berendezés logikája szerint kezdjen el gondolkodni. Nálunk viszont a polgári osztályt részben megsemmisítették, részben pedig túlságosan felhígult a múlt háborúban történt óriási migrációval.

– *Milyenek az összehasonlító tapasztalatok a régió országaiban – Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban?*

– A kétségek egyike, amellyel Lengyelország és Magyarország szembesült, az, hogy a közép- és a nagyobb vállalatokat a hazai, vagy pedig a külföldi ál-

lampolgárok vásárolják-e meg. A lengyelek a nemzeti programokat, vagyis a hazai beruházókat favorizálták, míg a magyarok a külföldi befektetőket részesítették előnyben.

A külföldi beruházók friss tőkét hoznak az országba, a hazaiak pedig a meglévő tőkét osztják fel újra. A mi koncepciónk, hogy a szürkefolyamatok, a szürkegazdaság, a bűnözési gazdaság a privatizáció által nyilvánossá válik, valamilyen elvonatkoztatott elméleti szempontból nem téves, de szociálisan elfogadhatatlan ennek a hazai tőkének az eredete miatt. Senki sem fogadhatja el, hogy vállalatának most olyan valaki legyen a tulajdonosa, akiről tudja, mi-féle. Nagy fenntartással vagyok az iránt, hogy vajon jobb minőségű menedzsment alakul-e ki azoknál a vállalatoknál, amelyeknek ilyen emberek a tulajdonosai. Amikor a hazai tőkéről beszélünk, egyetérték azzal, hogy ugyanolyan mértékű erkölcsi elmarasztalással találkozunk, ha a vállalatot a volt szocialista igazgatóknak adják, mint akkor, ha valamilyen tolvajoknak. A külföldieknek valószínűleg nem lennének nagy ambícióik, hogy rögtön megjelenjenek a kisvállalatokban folyó termelésben. Tőlük inkább az várható, hogy a kereskedelembe vonulnak be, és olyan tevékenységekbe, amelyek kevésbé kötik le a tőkét, vagyis nagy tőkét igényelnek, de kevésbé tartósan kötik le. A logika szerint a külföldi tőke szívesebben lesz jelen a képviselőkben, a kereskedelemben és üzleti vállalkozásokban.

Az igazi kérdés azonban az, hogy a külföldi tőke bevonulhat-e a nagyvállalatokba. A Zastavával kötött szerződés meglehetősen homályos, de a Zastavának csak akkor van esélye, ha valamelyik nagy európai társaság termelőüzemévé válik. Még a románoknak is sikerült konszolidálniuk a híres Daciájukat, pedig az teljes fiasco volt. Ha a Renault meglehetett volna Romániában, akkor egészen biztos, hogy nálunk is meglehetett volna akár a Renault, akár valamelyik másik, hiszen nálunk megvannak az ipari hagyományok, amelyek nagyobbak és a technológia is magasabb szinten áll, mint amott. Minden arra vezethető vissza, hogy milyen a politikai marketingünk. Az átalakulás sikere lényegében attól függ, milyen képet tudunk magunkról felmutatni a világnak. Ha a világ olyan képet kap rólunk, hogy ez egy korrumpált ország, amelyben állandóak a zavargások, ahol gyilkosságok történnek, ahol senki sincs biztonságban, s a különféle frakciók miatt a rendőrségnek igen meghatározatlan szerepe van a társadalomban, akkor ez a világ nem fog bennünket elfogadni. A világra nekünk sokkal nagyobb szükségünk van, mint amennyire mi kellünk a világnak, és ez az, amit mi nem tudunk felfogni. Itt a jelentőségnek egy szörnyű aszimmetriáját látjuk. Európa nyugodtan megkerülheti ezt a mi térségünket, s Románián és Bulgárián haladhat át, ahol megvannak az alternatív irányok. Bennünket és Albániát valószínűleg elszigetelten hagynak. A tranzíció problémája sokkal inkább a fejünkben, a szokásainkban és az álláspontjainkban található, amelyek ellenzik az átalakulást.

- *Hogyan tovább?*

- A privatizáció egész logikája abból áll, hogy növelni kell a menedzsment szintjét, tehát a döntéshozatal minőségét, és hogy a vállalat korszerű piaci szubjektumként kezdjen működni. Nálunk megvan az emberek két kategóriája, akik ezt képesek megvalósítani, ezek pedig a rátermett volt igazgatók, valamint a szürkegazdaságban kifejlődött új réteg. Az előzőek lehetővé tették, hogy a vállalatok, még ha a rendszerbeli kedvezmények segítségével is, túléljék

a válságokat, és ezek mégiscsak összehasonlíthatatlanul minőségesebb menedzserek azoknál, akik kizárólag a volt rendszer bűnözői ügyleteiben nőttek fel.

Ami a nagyvállalatokat illeti, ezeknél a tőke erősítésére van szükség, mert ezeknek a vállalatoknak rettenetes technológiai és pénzügyi gondjaik vannak, és nagyobb pénzügyi injekciók nélkül nem képesek működőképessé válni.

A nagy társaságok ezt viszonylag könnyen biztosíthatják, de attól tartanak, hogy kompromittálódhatnak, ha velünk kötnek szerződéseket.

A külföldi beruházók összehasonlíthatatlanul szükségesebbek, mint gondolnánk, és talán valamilyen külön intézkedésekkel kellene ösztönöznünk őket, hogy hozzánk jöjjenek. A kormány hatályos modelljénél talán hasznosabb lenne egy neoliberais változat, hogy a részvényeket nagy engedménnyel adnák a hazai polgároknak, ők pedig utána a tőzsdén annak adnák el, aki ezeket kívánja megvenni. Ez a részvénytőzsdén csődjéhez vezetne, ám valószínűleg már a második körben a külföldi beruházóhoz jutnának a részvények, akik ezeket rendszeresen a tőzsdén vásárolnák meg, és érdekeltté válnának abban, hogy bejussanak a mi piacunkra, az általuk megszokott feltételekkel. A külföldi beruházó nem szokta meg, hogy a kormány beleegyezését kérje ahhoz, hogy a piacra jusson. Az ő logikája az, hogy részvényt vásároljon, átvegye a társaságot, tulajdonossá váljék, nem pedig az, hogy az állammal üzleteljen. A külföldi beruházó az államot nem partnernek, hanem kezesnek akarja, és ez a fő hibája a konstruktív modellnek a mi privatizációnkban, amikor a külföldiekről van szó.

A hazai állampolgárságú tulajdonosok tekintetében az egyik gond az, hogy a volt igazgatók tagjai voltak egy establishment-nek, és ilyen státusban politikai és rendszerbeli kiváltságokat élveztek. Ha megengedjük, hogy az ilyen igazgatók tulajdonosokká váljanak, biztos vagyok benne, hogy ez morálisan nem lehet teljesen igazolható, viszont az alternatíva az, hogy akkor azokból lesznek vállalatigazgatók, akik erkölcsileg még kevésbé elfogadhatóak a társadalom számára. Én a kisebb baj változatát szorgalmazom, és nyíltan megmondom, hogy a volt igazgatók jó része, különösen az, amely a Milošević előtti korszakból való, igen felelősen és színvonalasan végezte a munkáját. Nálunk megvoltak a piaci feltételek, amelyek igenis közel álltak az EU-ban akkor érvényes feltételekhez, és úgy vélem, olyan káderállományunk volt, amelyet fel kell használnunk. Nem jó, hogy erre a belső technokrata rétegre a tranzícióban egyáltalán nem számítunk. Ezek olyan emberek, akik elmenekültek az országból, vagy pedig kizárták őket a közéletből. Belőlük menedzserek és tulajdonosok is válhatnak bizonyos kedvezmények alapján. Mondjuk, ilyen könnyítés lehetne, hogy a társaság jövedelméből részletekben fizetnék ki a tőkét. Ez jobb megoldás és produktívabb, mert a tulajdonos érdekelt abban, hogy jól gazdálkodjék a vállalatával, és kifizethesse a részleteket. A jelenlegi beruházóknak nincs ilyen indítékuk. Ezeknek a beruházóknak a többsége csak tovább akar adni a vállalatot. A részvényeseknél az emberek többsége nem az illető szakmából való. Ez is mutatja, hogy nincs technológiai kapcsolatuk magával a folyamattal, és csak kereskedelmi műveletekkel akarnak irányítani, nem pedig tőkehalmozással. Ilyen stratégiával, amely nálunk jelenleg meghatározó, a privatizáció befejeztével szörnyű visszaesés következik majd be.

KARTAG Nándor fordítása